

האם מפלגה מחויבת למלא הסכמים שהיא התומה עליהם?

כל אדם חייב לעמוד בדיבורו, כדברי הגמרא: 'שיהא הן שלך צדק, ולאן שלך צדק'.¹ מי שחוזר בו לאחר הסכם, אף על פי שעדיין לא התבצע קניין ויכול לחזור בו, הרי יש עליו קללה של 'מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים שטבעו בים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו'.² אף מי שנושא ונותן בדברים בלבד וחוזר בו נקרא מחוסר אמנה 'ואין רוח חכמים נוחה ממנו'.³ אם כך הדבר בעניינים פרטיים, ק"ו שראוי להיות כך בענייני הציבור.

בשנת תשכ"ו, לקראת בחירות לעיריית רחובות, הופיעו מפלגות אגודת ישראל, פועלי אגודת ישראל והמפד"ל ברשימה משותפת - רשימת החזית הדתית המאוחדת לעיריית רחובות. שני הנציגים הראשונים ברשימה היו חברי מפד"ל, והשלישי - חבר אגודת ישראל. בהסכם אשר נערך בין שלוש המפלגות עם הקמת החזית הדתית המאוחדת לעיריית רחובות, ועל דעת רבני העיר, נאמר שאם ייכנסו מרשימת החזית הדתית חס ושלום רק שני נציגים, יהיה האחד שייך למפד"ל והאחר יהיה שייך לאגו"י ופא"י. ואומנם, בבחירות שנערכו לעירייה ביום ז' מרחשוון תשכ"ו, קיבלה החזית הדתית המאוחדת רק שני נציגים בעירייה, ונבחרו כחברי העירייה מטעם החזית הדתית שני הנציגים הראשונים ברשימה: יחיאל חייקין, ודוד יפה, שניהם - חברי מפד"ל, ואילו לאגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל לא הייתה נציגות בעיריית רחובות. הוגשה תביעה לדין תורה בעניין זה.⁴ התובעים היו חברי הסתדרות אגודת ישראל רחובות, והנתבעים היו חברי המפד"ל בסניף רחובות: יצחק כהן, דוד יפת ויחיאל חייקין. התובעים דרשו שהמפד"ל תקיים את ההסכם שביניהם, שלפי תנאיו על אחד מנציגי המפד"ל בעירייה להתפטר לטובת נציג אגודת ישראל. התובעים טענו כי גם להם מגיע נציג אחד לעירייה, ולכן תובעים הם כי יחיאל חייקין יתפטר, כדי לאפשר לנציג מהתובעים להיכנס במקומו לעיריית רחובות. במקרה אחר דן הרב אהרנברג⁵ בתוקפו של הסכם רוטציה בין חברי כנסת במפלגה. שני חברים המייצגים שתי סיעות במפלגה עשו ביניהם הסכם שאם ייבחר רק אחד מהם,

1. ב"מ מט ע"א.
 2. שו"ע, חו"מ סי' רד.
 3. שם.
 4. פסקי דין רבניים, ח"ו עמ' 166, תיק מס' אלף שלוש מאות ותשעים (תשכ"ו) בבית הדין הרבני האזורי תל-אביב - יפו בפני כב' הדיונים: הרבנים, י' קולין - אב"ד, ש' מזרחי, ש' הכהן קוק.
 5. כתב עת פעמי יעקב לה (תשנ"ו), עמ' ל-לט; שו"ת דבר יהושע ג, חו"מ סי' יח; שם ח"ד סי' מח.

הוא מתחייב לאחר שנתיים לפנות את מקומו לשני. ואולם בתום השנתיים סירב הראשון לקיים את התחייבותו.

לכאורה קיימות שתי בעיות הלכתיות בהסכמים כאלו. בעיה אחת היא שמקנים כאן זכות שעדיין איננה, ודבר זה נקרא בהלכה 'דבר שלא בא לעולם'. בעיה נוספת בהסכם כזה נקראת 'אסמכתא', שהיא התחייבות על תנאי, בלי גמירות דעת לקיים, כי המתחייב מקווה שהתנאי לא יחול ולא יצטרך לקיים את ההתחייבות. שתי בעיות אלו פוגמות בתוקפו של הסכם כזה, ולכן הוא אינו חל אלא בקניין. לא מספיק לכך הסכם כתוב. כן פסק ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' ס סעי' ו):

המתחייב עצמו בדבר שלא בא לעולם או שאינו מצוי אצלו, חייב, אף על גב דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם... והוא שקנו מידו.

הש"ך⁶ מסביר את הטעם לכך שאין אדם מתחייב בדברים, אפילו כאשר מודה בדבר ואומר 'אתם עדי', בלא קניין ובלא שטר. אולם בעיות אלו אינן שייכות לענייננו מכמה סיבות:

(1) בעניינים ציבוריים ההלכה שונה, ופסק ה'שלחן ערוך'⁷ שכל דברי הקהל אינם צריכים קניין.⁸

(2) התחייבות בשכר פעולה שיעשה לטובת המפלגה אף היא אינה צריכה קניין, שהרי ההלכה היא⁹ ששכירות פועל אינה צריכה קניין, לכן למשל אם ראובן אמר לשמעון שיתן לו ב' זהובים כדי שידבר בשבילו לשלטון - צריך לשלם.

(3) יש כאן התחייבות על גופו של האדם, ואין צריך לזה קניין, אלא נקנה בשטר. זאת ועוד, כיוון שזו הדרך המקובלת שבה כותבים הסכם, יש להסכם תוקף מדין סיטומתא, שהוא קניין בדרך המקובלת על הסוחרים. יש חולקים על סברה זו,¹⁰ כי הסכמים פוליטיים לפי החוק אינם ניתנים לאכיפה בבית המשפט, ואין זה מנהג הסוחרים. לכן אף אם נאמר שסיטומתא מהווה קניין אפילו בדברים שקניין אחר לא חל בהם, בהסכמים פוליטיים אין מנהג סוחרים.

(4) בהסכם הרוטציה זכה כל אחד במה שנקבע מראש, שהרי לא זכה ליותר ממה שקבעו מלכתחילה כדין שותפים. נמצא שלאחר שנתיים המשרה שייכת לחברו. יש חולקים על סברה זו,¹¹ כיוון שהציבור הכללי בחר באנשים מסוימים ואין בחירה לחצאין, ואין בכוחם של הסכמים לזכות לשניהם נגד הסכמת הציבור.

6. ש"ך, חו"מ סי' מ ס"ק ד.

7. שו"ע, חו"מ סי' קסג סעי' ו.

8. אולם ראה פד"ר חלק יח, בפס"ד המתחיל בעמ' 108, שכתבו שיש להסכמים כוח של ציבור, רק כשהם מתנהלים לפי הכללים שאותו קבע הציבור. לעומת זאת, אם ההסכמים שנועשו בין אנשי ציבור אינם בהתאם לנוהל של אותו ציבור, אין להם שום תוקף, למשל כאשר לא קיבלו אישור של מועצת הסניף או שלא התפרסמו. במקרה שם נחתמו בחשאיות שלושה הסכמים הסותרים זה את זה.

9. מרדכי, קידושין סי' תקמד; הביאו הד"מ, חו"מ סי' קפה, וכ"פ בהג"ה סמ"ע, לשו"ע חו"מ סי' קפה ס"ק כו.

10. פד"ר חלק יח, פס"ד המתחיל בעמ' 108.

11. הרב משה שלום שור, הסכם בע"פ לרוטציה, שערי צדק ג, תשס"ג, עמ' 410-425.

5) ברוטציה יש מעשה על פי אמירה של אחר, שיש בה התחייבות בלי קניין, שהרי פרסמו והצביעו על סמך זה. דבר זה דומה לדין 'לך ואבוא אחריך' או 'קנה סחורה ואשתתף עמך', וכדין ערב שאינו יכול לחזור בו.¹²

6) עוד מצאנו בהלכה שאי אפשר לחזור מהסכם כזה כאשר הוא בכתב. כן פסק ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שכ סעי' ב):

המקבל שדה או פרדס כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יציאות ויתן לבעל הקרקע שלישי התבואות או רביע או מה שיתנו ביניהם, הוא נקרא מקבל. הגה: ואין כותבין שטר ביניהם, אלא מדעת שניהם, שמשנכתב השטר אינן יכולין לחזור בו והוי ליה כמלוה בשטר.

עוד ניסו לטעון, בעניין הסכם הרוטציה במפלגה, ששמעון וסיעתו התפלגו מהמפלגה, ולכן לא חל עליהם ההסכם שהוסכם בתוך רשימת המפלגה. הרב אהרנברג אינו מקבל טענה זו, שהרי מגיע להם חלקם אף שהתפלגו, ולא היה תנאי בכך.

בדין החזית הדתית המאוחדת לעיריית רחובות קבע בית הדין שעל הנציג שחתם על ההתחייבות לכבד את ההסכם ולהתפטר, כדי שייכנס במקומו נציג אחר לעירייה. הוגש ערעור על פסק הדין לבית הדין הגדול, ואף הוא נדחה.

מסקנות בית הדין היו:

א. ציבור ובני העיר חייבים לקיים התחייבויותיהם גם מבלי שנעשה עליהן קניין, גם משום שציבור דינו כבי"ד לכל ישראל; גם משום ששותפים אינם צריכים קניין, וכן משום תקנת הציבור שלא יבואו לידי קטטות ומריבות.

ב. הלכה זו, שציבור אינו צריך קניין ו'דבריו ככתובין וכמסורין דמי', חלה לא רק בדברים שקניין מועיל בהם אלא גם בדברים שאין הקניין חל בהם. לכן גם ב'אסמכתא' וב'דבר שלא בא לעולם' או שאין בו ממש, אין הציבור יכול לחזור בו.

ג. יחיד הפועל על דעת ציבור, דינו כציבור ואינו יכול לחזור בו. הוא הדין ביחיד המתחייב כלפי הציבור, אף כשאינו נציג הציבור.

עוד הוסיפו על כך דייני בית דין הגדול שפרנסי ציבור, בשליחותם בענייני הציבור, אל להם להשתמש בטענות שהתחייבויות אשר הם קיבלו עליהם אינן מחייבות. דיבור והתחייבות, ובמיוחד בענייני ציבור, הם דברים שבקדושה אשר יש לשומרם ולקיימם במלוא הכוונה כלשונם וכרוחם, וחלילה לחללם. כל יחל הציבור דברו וחס ושלום להחריב את הארץ על ידי העמדת דבריהם על דין תורה. וכדברי הרשב"ש (שו"ת, סי' תקסו):

צא וראה בכל קהלות הקדש איך הם מתנהגים בענין זה, שלעולם אינם חוזרים, לא משום דבר שלא בא לעולם ולא משום הונאה... ועוד שגנאי הוא לציבור לומר מוטעים היינו... ואלים כחא דצבורא כחכ בית דין; ואם באנו לבטל מכירתם אם כן מה כח בית דין יפה.

12. ש.ם.